

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA STREDOEURÓPSKYCH ŠTÚDIÍ**

**OSVIETENSTVO A JEHO VPLYV NA ORGANIZOVANIE
NÁBOŽENSKÉHO ŽIVOTA V RAKÚSKO-UHORSKU**

2010

Andrea Tirpáková

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA STREDOEURÓPSKYCH ŠTÚDIÍ**

**OSVIETENSTVO A JEHO VPLYV NA ORGANIZOVANIE
NÁBOŽENSKÉHO ŽIVOTA V RAKÚSKO-UHORSKU**

Bakalárska práca

Študijný program:

Kultúrna a sociálna antropológia

Pracovisko (katedra/ústav):

Katedra areálových kultúr

Vedúci diplomovej práce:

Doc.PhDr. PaedDr. Peter Kondrla, PhD.

Nitra 2010

Andrea Tirpáková

ABSTRAKT

TIRPÁKOVÁ, Andrea: *Osvietenstvo a jeho vplyv na organizovanie náboženského života v Rakúsko-Uhorsku*. (Bakalárska práca)

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Fakulta stredoeurópskych štúdií, Katedra areálových kultúr. Školiteľ: Doc. PhDr. PaedDr. Peter Kondrla. Stupeň odbornej kvalifikácie: Bakalár. – Nitra: FSS, 2010. 35 s.

Vo svojej práci predstavujem osvietenstvo v rôznych krajinách a z pohľadu cirkvi, resp. histórie. Uvádzam hlavných a najvýznamnejších predstaviteľov v uvedených krajinách. Hlbšie sa zameriavam na Rakúsko-uhorskú monarchiu a územie terajšieho Slovenska. Snažím sa priblížiť/charakterizovať vplyv osvietenstva na náboženský život, resp. celkovo na život. Venujem sa reformám Márie - Terézie a Jozefa II., ktoré mali veľký vplyv na kultúru náboženstvo a historický vývoj v Rakúsko – Uhorsku.

This work investigates certain aspects of enlightenment in various countries from a historical viewpoint as well as from a Church standpoint. Main leaders and thinkers of the time are introduced. The characteristics of this era in Austria-Hungary with a special reference to Slovakia are discussed in detail. The work elaborates on the influence of enlightenment on the organisation of religious life and on life in general. Special interest was placed on the reforms of Maria Theresa and Joseph II which had a significant impact on cultural life, religions and historical development in Austria-Hungary.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Osvietenstvo; Reformy; Rakúsko-Uhorsko; Osvietenský absolutizmus; Cirkev; Náboženstvo; Slovenské učené tovarišstvo

OBSAH

Abstrakt	3
Obsah	4
Úvod	5
1 Osvietenstvo	6
1.1 Osvietenstvo z pohľadu Cirkvi.....	6
1.2 Osvietenstvo z pohľadu dejín.....	7
1.3 Najvýznamnejší osvietenci.....	10
2 Osvietenský absolutizmus – vláda Márie-Terézie a jej reformy	13
3 Jozef II.	16
3.1 Reformy Jozefa II.....	19
3.1.1 Tolerančný patent.....	19
3.1.2 Patent o zrušení nevoľníctva.....	20
3.1.3 Administratívna správa a dane.....	20
3.1.4 Jazyk.....	21
3.1.5 Súdnictvo.....	21
3.1.6 Zdravotníctvo.....	22
3.1.7 Reformy Cirkvi a rušenie kláštorov.....	22
3.1.8 Ďalšie reformy a nariadenia Jozefa II.....	23
4 Osvietenstvo a Slovensko	24
4.1 Národné hnutia na Slovensku v 18. - 19. stor.....	26
4.2 Cirkev a slovenské národné obrodienie.....	28
Záver	34
Zoznam použitej literatúry	35

ÚVOD

Vo svojej bakalárskej práci chcem podať obraz o jednom z období našich dejín, ktoré veľmi významne ovplyvnilo život vo všetkých krajinách: **Osvietenstvo**.

Osvietenstvo výrazne vplývalo na každé odvetvie života: kultúra, veda a umenie, náboženstvo. Práve preto som chcela poskytnúť charakteristiku tohto obdobia z pohľadu historického a z pohľadu náboženského v krajinách ako napr. Francúzsko, Portugalsko, Anglicko a iné.

Bližšie sa však zameriavam na pôsobenie tohto smeru v krajinách Rakúsko-Uhorskej monarchie, ešte bližšie na území dnešného Slovenska. Opisujem obdobie: **Osvietenského absolutizmu** za vlády Márie Terézie a Jozefa II. Ich reformy, najmä reformy Jozefa II. významne vplývali na organizovanie života v každej oblasti v krajinách Rakúsko-Uhorskej monarchie.

Podávam obraz o živote na území terajšieho Slovenska počas osvietenstva. Hlavne približujem obraz obdobia **Národného obrodenia**, vznik spisovnej slovenčiny (Bernolák) a obraz náboženského života v tomto období.

1 Osvietenstvo

1.1 Osvietenstvo z pohľadu Cirkvi

Na základe *Magyar katolikus lexikón* (Maďarský katolícky lexikón) je osvietenstvo „historicko-duchovný smer, ktorý stavia na popredné miesto vzdelanosť, namiesto náboženských, spoločenských tradícií v ranne stredovekom a modernom životnom štýle ľudí“ (LthK I:1056). Priamym predchodcom osvietenstva bol barok, ďalšie korene sa objavili v období **nominalizmu** a **subjektivismu**, ktoré boli posilnené už na začiatku novoveku, a ktorá dosiahla svoj vrchol v období renesancie. Toto všetko bolo sprevádzané odvrátením sa od deduktívneho myslenia. Rozvoj myslenia bol silne ovplyvnený racionalizmom (Descart), kriticizmom (Bayl); vo Francúzsku empirizmom, senzualizmom a skepticizmom (Bacon) a jeho nasledovníkov (Locke, Hume, Shaftesbury); matematicko-mechanickou prírodnou (Newton) a spoločenskou filozofiou (Hobbes) a z toho vyplývajúcim naturalizmom v Anglicku. Vo Francúzsku sa literatúra „spolčila“ s historickou, spoločenskou a náboženskou kritikou (encyklopedisti), ale charakteristickým je aj naturalizmus (Rousseau), ako aj pozitivizmus (d'Alembert) a materializmus (Diderot).

Pod vplyvom Anglicka a Francúzska začali aj nemeckí filozofi s kritikou histórie a štátu, aj keď sa nepodielali na odstránení feudálnych vzťahov. Teória **harmonia praestabilita** (Liebnitz a Wolff) prispela k vytvoreniu metafyzického deizmu. Vzniká aj Herderova romantika a Kantova filozofia, ktorá bola základným kameňom nemeckého idealizmu. Vytvorili svojskú „vieru v rozum“, ktorého etika je postavená na cnostiach a napriek tomu, že odporúča zúčastniť sa verejného života, je egocentrický a vedie k rozšíreniu prospechárstva. Aj keď sa tvár osvietenstva menila v podmienkach vekov, národov, základné znaky sú jednotné: racionalizmus a individualizmus. Základnou myšlienkou oboch smerov je rovnoprávnosť ľudí v právnom systéme. Vyzdvihuje najmä používanie rozumu bez akýchkoľvek prekážok a právo slobodnej voľby (autonomizmus). Za tým sa schováva aj naturalizmus, panteizmus (Spinoza), resp. „hanblivý“ materializmus jednotlivých predstaviteľov tohto smeru. Tieto sú hlavné formy metafyzického deizmu. Popri nich môžeme

spomenúť aj vetvy, ktoré zostali verné kresťanstvu. Jej predstavitelia tvrdia, že „ľudstvo treba vychovávať“ (Lessing) na 100% využívanie rozumu a na boj za svoje osobnostné práva. K tomu prispievajú aj nadhistorickosť a kozmopolitnosť, ktoré sú schopné vidieť nad problémy vo svete a vedie k veľmi optimistickému pohľadu na svet. Z kritiky spoločnosti vyrástla francúzska revolúcia a jej dôsledky: liberalizmus, pozitivizmus (Comte) a pragmatizmus.

Osvietenstvo je do dnešného dňa prítomné v európskom zmýšľaní.

1.2 Osvietenstvo z pohľadu dejín

Od 17. stor. sa v európskom duchovnom živote stále výraznejšie presadzoval prúd, ktorému dnes hovoríme **osvietenstvo**. Predstavovalo kultúrne hnutie, filozofický smer, životný postoj a dejinné obdobie s cieľom nahradiť názory, ktoré sa opierajú o náboženskú a politickú autoritu, sú výsledkom činností ľudského rozumu, čo bolo jeho najnápadnejšou črtou, preto sa nazýval aj vekom rozumu, alebo vekom svetla (Kamenický 2003).

Osvietenské myšlienky sa po Európe šírili nerovnomerne a v rozličnom čase. V Anglicku vystupuje osvietenstvo počnúc 16. stor. v náboženstve a politike, vo Francúzsku od 17. stor. spoločensky a morálnokriticky a napokon víťazí v 18. stor., pričom vyúsťuje do Francúzskej revolúcie v r. 1789. V Nemecku sa osvietenstvo šíri v 18. stor. bez výraznejších vonkajších úspechov, skôr ako vnútorne formujúca sebareflexia nemeckej filozofie a literatúry v zmysle Kantových slov: „*Osvietenstvo je prebúdzanie sa človeka z nedospelosti zavinenej ním samým.*“ Taliansko a Španielsko túto epochu ani nepoznajú.

Základom osvietenstva je empirizmus a racionalizmus. Osvietenstvo podrobuje všetko (napr. náboženstvo, tradičné politické a spoločenské poriadky) novému meradlu: v znamení empirizmu je týmto meradlom zmyslová skúsenosť a v znamení racionalizmu rozumový dôkaz. V oboch prípadoch tu ide o obrat k subjektu, o snahu oslobodiť vedomie.

Kolískou osvietenstva bolo Anglicko, kde pôsobili významní myslitelia a teoretici osvietenstva.

V Anglicku mal osvietený racionalizmus iné dimenzie ako v krajinách, kde sa osvietenské myšlienky rozvíjali v podmienkach absolutizmu a osvietenské koncepcie boli sčasti súčasťou presadzovania absolutistickej formy vlády.

Voľnomyšlienkarí sa združovali do slobodomurárskych lóží. Prvá vznikla r. 1717 v Londýne. Slobodomurárske lóže pracovali poväčšine tajne a ich členovia sa snažili povzniesť spoločnosť modernými prostriedkami.

Okrem slobodomurárskych lóží sa osvietenci združovali aj v iných organizáciách. Rôzne spoločenské združenia vznikali ako výsledok diskusií v kruhu priateľov. Tak vzniklo množstvo učených spoločností, ktorých cieľom bolo prispievať k reforme kultúrneho, sociálneho a hospodárskeho stavu spoločnosti. Európa i Amerika sa v 18. stor. naplňali hustnou sieťou učených spoločností.

Vo vyšších učených kruhoch vznikali akadémie, ktoré si kládli predovšetkým vedecké ciele. Boli zamerané najmä na prírodné vedy, jazyk, literatúru a dejiny. Zdôvodňovali to tým, že na univerzitách sa tieto odbory dostatočne nepestujú (univerzity sa zameriavali najmä na teológiu a právo).

V r. 1635 bola založená **Francúzska akadémia**, ktorá bola zameraná na pestovanie jazyka. V r. 1666 vznikla **Akadémia vied** zameraná na prírodné vedy. Francúzske akadémie vznikli zo súkromnej iniciatívy, ale ich financovanie a riadenie čoskoro prevzal štát. Podľa vzoru parížskych akademií vznikali akadémie vo všetkých častiach Francúzska. V 18. stor. takmer všetci európski panovníci založili vlastné akadémie. V r. 1701 vznikla veľmi významná akadémia v Berlíne. Jej zakladateľom bol nemecký filozof a matematik Gottfried Wilhelm Leibniz (1646 - 1716). Úroveň akadémie neobyčajne vzrástla za pruského osvietenského panovníka Fridricha II. (1740 - 1786).

Ďalším charakteristickým prvkom osvietenскеj komunikácie sa stali voľné diskusné krúžky, ktoré sa schádzali v súkromných domoch prevažne u žien šľachtického alebo meštianskeho pôvodu. Išlo o diskusie na určitú, vopred určenú tému. Už za vlády **Ludovíta XIV.** sa u madame de Sévigné schádzali vzdelaní aristokrati. Po jeho smrti dostala konverzácia v týchto tzv. salónoch otvorenejší tón. Začalo sa debatovať o základných otázkach politiky. Encyklopedisti sa schádzali u mademoiselle de Lespinasse. Takéto salóny fungovali po celom Francúzsku i Európe. Vo Viedni bol známy salón grófkы Márie Vilhelmíny Thurnovej, kde býval pravidelným hosťom aj svetoznámy hudobný skladateľ Wolfgang Amadeus Mozart. Okrem akadémií a konverzačných salónov organizovali osvietenci tzv. učené čitateľské spoločnosti, ktoré sa zameriavali na obstarávanie kníh, ich čítanie a organizovanie diskusií v literárnych kaviarňach.

Širšie chápanou prospešnou činnosťou sa zaoberali rôzne spoločnosti na pozdvihnutie hospodárskej a sociálnej úrovne obyvateľstva. Snažili sa povzniesť najmä poľnohospodársku výrobu, informovali o nových vynálezoch, spracúvali rôzne štatistiky, usporadúvali súťaže o najlepšie textilné či poľnohospodárske výrobky. Podporovali podnikanie v priemysle či vznik vzorových fariem. Takéto spoločnosti vznikali najmä v Írsku (Dubline), Anglicku a Španielsku.

Osvietenstvo ako myšlienkové hnutie dosiahlo vrchol vo Francúzsku. Jeho najvýznamnejšími predstaviteľmi boli Charles de Montesquieu, Francois Voltaire, Jean Jacques Rousseau, Denis Diderot a Jean d' Alembert. Najvýznamnejším dielom francúzskeho osvietenstva bola **Encyklopédia alebo Racionálny slovník vied, umení a remesiel.**

V r. 1746 bol Denis Diderot , známy francúzsky polyhistor, poverený zorganizovaním spracovania veľkej encyklopédie. Jeho prvým spolupracovníkom sa stal filozof a matematik **Jean d' Alembert.** Prvý zväzok vyšiel 01.06.1751 a klerikálne kruhy, najmä jezuiti okamžite označili dielo za „*satanskú bibliu*“ a žiadali jeho zakázanie. Pod ich tlakom bolo skutočne zakázané, čím pochopiteľne vzbudilo obrovskú pozornosť v celom Francúzsku. Proti zákazu sa okamžite postavilo množstvo vplyvných ľudí, medzi nimi napríklad vtedy všemocná madame Pompadour, milenka

kráľa Ľudovíta XIV. Zákaz bol odvolaný, vydávanie pokračovalo a celkovo vyšlo 36 zväzkov. Celé dielo bolo napísané v osvietenskom racionálnom duchu. Je v ňom zhrnuté celé súdobé ľudské poznanie.

1.3 Najvýznamnejší osvietenci

Vedecké základy osvietenstva položil anglický štátnik a filozof **Francis Bacon** (1561 – 1626), ktorý presadzoval zásadu empirickej metódy poznávania prírody. „Dôkladným poznaním prírody by ju bolo možné lepšie využívať pre dobro človeka“ (Bacon). **Herbert zo Cherbury** kritizoval cirkev ako inštitúciu a stal sa pôvodcom deizmu. Tvrdil: „pravým obsahom náboženstva je len to, čo je spoločné v každom náboženstve, a to viera v Boha, uctievanie Boha cnostným životom, povinnosť zanechať hriešny život“ (Cherbury). **Deizmus** je myšlienkový smer, ktorý uznáva existenciu Boha a toho, že Boh je stvoriteľom pozemského sveta, ale popiera jeho ďalšie zásahy do svetských udalostí a do ľudských osudov.

Thomas Hobbes (1588 - 1679) analyzoval spoločenské procesy v štáte. Dospel k záveru, že „ideálnym spoločenským zriadením je absolutistická monarchia múdreho vládcu“ (Hobbes). Kritizoval aj cirkev a náboženstvo, ktorých úlohou bolo len „držať ľudí na uzde“. Bol jedným zo zakladateľov anglického materializmu. **John Locke** (1632 - 1704) vyzdvihoval zmyslové dojmy „ako jediný prameň poznania“. Položil základy modernej pedagogiky. **Anthony Collins** (1676 - 1726) presadzoval slobodné myslenie v náboženských otázkach. Vyznávačov takéhoto slobodného myslenia nazval voľnomyšlienármi.

Charles de Secondat Montesquieu (1689 - 1755) bol vedúcou osobnosťou staršej generácie osvietencov, veľkým kritikom kráľovského absolutizmu. Vo svojom hlavnom diele „*O duchu zákonov*“ (1748) rozvinul staršie názory J. Locka o potrebe rozdelenia štátnej moci na tri navzájom nezávislé moci: zákonodarnú, výkonnú a súdnu. Jeho názory ovplyvnili ústavné akty USA a Veľkej francúzskej revolúcie.

Voltaire (1694 - 1778), vlastným menom Francois Marie Arouet, filozof, básnik, dramatik, historik a encyklopedista, bol predstaviteľom staršej generácie osvietenecov. Neúnavne bojoval za slobodu presvedčenia, mimoriadne ostro kritizoval katolícku cirkev. V rozsiahlom historickom diele sa pokúsil opustiť dovtedajšiu koncepciu všeobecných dejín, ktoré boli vybudované na kresťanskom pohľade. Voltaire sa so zvláštnym uznaním vyslovoval o čínskej a islamskej kultúre, vyzdvihol stupeň ich civilizácie.

Jean Jacques Rousseau (1712 - 1778) bol významným osvietenským filozofom. V diele „*O pôvode nerovnosti medzi ľuďmi*“ z r. 1754 sa zaoberal predhistorickou etapou vývoja ľudstva. Vytvoril fiktívnu postavu ekonomicky nezávislého, politicky slobodného a mravne čistého prirodzeného človeka, ktorý „existoval v začiatkových etapách vývoja ľudskej spoločnosti“. Takéhoto človeka pokladal Rousseau za ideál, tým súčasne ostro kritizoval súdobú absolutistickú rokokovú spoločnosť.

Ďalším významným dielom J. J. Rousseaua bol spis „*O spoločenskej zmluve*“ z r. 1762. Vyzdvihuje republiku ako „ideálnu štátnu formu“. Žiada „rovnosť občanov a neobmedzenú zvrchovanosť ľudu, ktorý sa má vo vlastnom záujme združovať na základe spoločenskej zmluvy“.

Osvietenstvo malo obrovský význam pre povznesenie kultúry. Osvietenci sa snažili dosiahnuť ľudskejšie a spravodlivejšie usporiadanie sveta. Zasadili sa o odstránenie procesov s bosorkami, z trestného súdnicstva odstránili mučenie, bojovali proti poverám, snažili sa zlepšiť postavenie nevoľníkov a poddaných. Realizovali myšlienku náboženskej tolerancie.

Mimoriadne významnou skutočnosťou pri presadzovaní osvietenských ideí bolo, že osvietencami sa stali aj predstavitelia vládnuccich dynastií, ba dokonca aj niekoľko panovníkov významných štátov.

Jedným z najvýznamnejších osvietenských panovníkov bol **Fridrich II.** v Prusku. Bol odchovancom francúzskych osvietenecov a Voltairovým obdivovateľom. Všeobecne podporoval berlínsku akadémiu a vydal množstvo nariadení zľahčujúcich ťažký život poddaných. Zrušil útrpné právo, tortúru - súčasťou súdneho konania už

nesmelo byť mučenie. Prusko priviedol k veľkému rozkvetu, ktorého súčasťou však bola aj tvrdá militarizácia a vojenské ťaženia proti susedom.

S istou dávkou nasadenia možno povedať, že „osvietenská doba“ v Rusku sa začína už za vlády ambiciózneho cára **Petra I. Veľkého** (1672 - 1725). V r. 1697 tajne podnikol študijnú cestu do západnej Európy, kde sa inkognito oboznámil s jej technikou, hospodárstvom a kultúrou. Po návrate do vlasti uskutočnil grandiózne reformy. V prvom rade zvýšil príjmy štátu zmenou daňového systému, zreorganizoval štátnu správu, podporoval priemyselnú výrobu a obchod. Pozýval cudzích majstrov a podnikateľov, podporoval zakladanie manufaktúr. Kultúrnu úroveň malo zvýšiť zjednodušenie písma, zriadenie vyšších škôl technického smeru, zakladanie tlačiarň. Súčasťou zvýšenia kultúrnej úrovne malo byť aj povinné holenie brady a fúzov. Za Petra I. Veľkého sa z Ruska, vnútrozemskej ríše kdesi za Poľskom, Pobaltím a švédskym Fínskom, stala zahraničnopoliticky aktívna krajina, schopná modernizácie. Hlavné mesto sa presťahovalo zo vzdialenej Moskvy do prímorského Sankt Peterburgu. Tu bola založená významná akadémia vied, do ktorej prichádzali vzdelaní muži zo západnej Európy. Už skutočne osvietenská panovníčka **Katarína II.** rozohrala veľkú politickú hru na všetky strany proti Turecku, Švédsku, Dánsku a Poľsku. Po mnohých modernizačných reformách sa Rusko stalo významnou svetovou mocnosťou.

V **Portugalsku** sa v r. 1750 stal kráľom **José Emanuel I.**, ktorý spravovaním štátu poveril ministra markíza de Pombal. Jeho hlavnou úlohou bolo *„prenikavými reformami zmodernizovať krajinu“*. Pombal zreorganizoval peňažníctvo, národnú flotilu, podporovať manufaktúry, modernizoval poľnohospodárstvo.

Práve v Pombalovej dobe sa však ukázalo aj veľké nebezpečenstvo nekompromisne chápaného osvietenského absolutizmu. Pombal totiž vystupoval mimoriadne tvrdo proti svojim oponentom. Väznice sa naplnili tisíckami politických väzňov. Opozičné názory sa netolerovali. Mimoriadne tvrdo vystupoval proti jezuitom, ktorí boli obžalovaní z najneuveriteľnejších zločinov.

2 Osvietenský absolutizmus – vláda Márie Terézie a jej reformy

Po smrti **Karola VI.**, ktorý nemal potomkov po mužskej línii, nastúpila na trón v r. 1740 podľa pragmatickej sankcie jeho prvorodená dcéra **Mária Terézia**. Po svojom otcovi zdedila vojnami vyčerpanú krajinu a krátko po nástupe na trón musela čeliť komplikovaným zahraničnopolitickým problémom. Okrem toho, že bavorský kurfirst nechcel uznať jej nástupnícke právo na trón, pruský kráľ **Fridrich II.** si robil nároky na Sliezsko. V r. 1740 vypukla vojna o „rakúske dedičstvo“. Veľká koalícia, tvorená Pruskom, Francúzskom, Španielskom, Saskom a Bavorskom však nedokázali poraziť rakúske vojsko doplnené uhorskými plukmi. V r. 1748 sa vojna skončila a **Márii Terézii** sa podarilo zachrániť Habsburskú monarchiu pred úplným rozpadom. Už v tomto období sa **Mária Terézia** ukázala, ako schopná a dobrá panovníčka. Podarilo sa jej získať podporu uhorských stavov, ale ani tak nezabránila strate Sliezska. Definitívne oň prišla po sedemročnej vojne s Pruskom (1756 – 1763). V nej získala síce podporu Anglicka a Ruska, no nakoniec ani to nestačilo na víťazstvo. Jedinou výhodou mieru, ktorý bol uzatvorený v r. 1763 bolo, že sa **Fridrich II.** zaviazal podporovať zvolenie jej syna **Jozefa** za nemeckého cisára. **Márii Terézii** sa vďaka jej výbornej diplomacii podarilo dosiahnuť zvolenie jej manžela **Františka Lotrinského** za nemeckého cisára. Aj napriek svojej povestnej diplomacii sa však nikdy úplne nezmierila s uhorskými stavmi. Ich neustále roztržky nakoniec vyústili v r. 1765 do rozpustenia snemu, ktorý už do konca svojej vlády viac nezvolala. Neochota uhorskej šľachty ustúpiť a vzdať sa časti svojich privilégií, však bola jednou z príčin rozdielneho vývoja medzi západnou a východnou časťou monarchie. Uhorsko, ktoré tak málo prispievalo do štátnej pokladnice, malo zostať poľnohospodárskou krajinou, ktorá bude zásobovať západnú časť monarchie potravinami. V dôsledku toho boli na tovar, ktorý sa mal z Uhorska vyviezť uvalené vysoké clá, naopak dovoz bol výhodný. Obmedzilo sa aj zakladanie manufaktúr, na ktoré bolo treba špeciálne povolenie od panovníka. Vzťah uhorskej šľachty k cisárovnou sa však počas jej vlády výrazne zmenil, nakoľko nastúpila nová generácia šľachty, ktorá bola ochotná podriaďovať sa záujmom monarchie. Aj vďaka nej mohla cisárovná uskutočniť svoje ďalekosiahle reformy.

Počas vlády **Márie Terézie** sa vnútropolitický život Uhorska sústredoval prevažne na dnešnom Slovensku, najmä v Bratislave, kde sa nachádzalo množstvo uhorských úradov a konali sa snemy. Slovensko sa stalo aj kultúrnym a politickým centrom Uhorska. Táto situácia sa zmenila až zavedením niektorých reforiem, najmä v oblasti školstva, keď sa kultúrnym centrom stal postupne Budín.

Na sklonku vlády **Márie Terézie** boli dosiahnuté čiastočné úspechy v zahraničnej politike. Podarilo sa zblížiť s **Fridrichom II.** Po prvom delení Poľska v r. 1772 získala Habsburská monarchia časť Poľka (Halič), bola jej vrátená zálohovaná časť Spiša a po dohode s Ruskom získala aj severnú časť Moldavska (Bukovinu).

Vďaka kultúrnej a politickej nejednotnosti krajiny sa reformy presadili a zavádzali v jednotlivých častiach ríše nerovnomerne. V Uhorsku to bolo až niekedy v 60. rokoch 18. stor., čo bolo spôsobené hospodárskou a spoločenskou zaostalosťou tejto časti monarchie. K zavedeniu reforiem mohla cisárovná pristúpiť aj vďaka výborným a schopným radcom, ktorými bola počas svojej vlády obklopená. Reformami v Uhorsku sa zaoberala šesťčlenná Štátna rada, ktorá prejednávala takmer všetky reformné návrhy. Medzi najdôležitejšie reformy patrila **Urbárska regulácia**, ktorou sa presne určili a vymedzili poddanské povinnosti k pomeru pôdy, ktorú požívali. Rozsah poddanskej usadlosti sa však opäť neurčil jednotne a v jednotlivých stoliciach závisel od miestnych podmienok, prípadne akosti pôdy. Spolu s uvedenou reformou sa zaviedli zmeny aj v poľnohospodárstve: určilo sa pestovanie nových plodín (napr. zemiaky); odporučilo sa pestovanie nových plemien zvierat (napr. kone, ovce...). Reforma prebiehala v r. 1767-72 a skončila sa vydaním tzv. **Tereziánskeho urbára**, ktorý určoval na základe držby pôdy pracovné, naturálne a finančné povinnosti poddaných. Uskutočnila sa aj tzv. **raabizácia**, keď pôda niektorých jezuitských a komorných majetkov bola pridelená roľníkom za poplatok a poddanské povinnosti sa nahradili peňažnými poplatkami.

Medzi dôležité a významné reformy **Márie Terézie** patrila reforma školstva. Napriek tomu, že smer školskej výchovy mal udávať štát, predsa vychádzala z osvietenských myšlienok. Vrcholom školskej organizácie sa stal tzv. **Ratio educationis** (r. 1777). Ratio sa netýkalo len katolíckej školstva, ale mali sa podľa neho reformovať aj protestantské školy. Reforma obsahovala jednotnú školskú sústavu od národných škôl až po univerzitu a základné osnovy pre štúdium na školách v Uhorsku. Základom školskej reformy bolo poskytnúť vzdelanie všetkým vrstvám obyvateľstva bez

rozdielu ich pôvodu a majetku. Spočiatku sa uvedené snahy presadili najmä v mestách, kde sa školám venovalo pomerne veľa priestoru. Postupne v Uhorsku v 18. stor. nadobudli triviálne vzdelanie (čítanie, písanie, počítanie) takmer všetci obyvatelia miest. V rámci zmien v školstve sa zreformovala a v r. 1770 bola poštátnená Trnavská univerzita, kde sa začali prednášať prírodné vedy a pôsobila tu aj lekárska fakulta. Jej presťahovanie do Budína r. 1777 spomalilo rozvoj kultúrneho a vedeckého života na Slovensku. Obrovským prínosom bol aj vznik nových škôl. V Banskej Štiavnici vznikla v r. 1762 Banská akadémia, ktorá vychovala vysokokvalifikovaných banských odborníkov. Neskôr ich odbornosť označili titulom inžinier (Ing.). V r. 1763 v Senci vznikla odborná škola **Collegium oeconomicum** pre budúcich úradníkov štátnej správy.

Na slovenských školách pôsobili mnohí učitelia, Banská akadémia zamestnávala matematika a kartografa Samuela Mikovíniho, na evanjelickom lýceu v Bratislave pôsobil Matej Bel: autor mnohozväzkového historicko-geografického diela **Notitia Hungarie**; na Trnavskej univerzite pôsobili odborníci v oblasti medicíny, chémie, farmácie a botaniky: Václav Trnka, Jozef Plenck a Jakub Winterl. Z Bratislavy pochádzal Ján Andrej Segner: významný fyzik, ktorý neskôr pôsobil na univerzite v Halle, ako aj vynálezca a mechanik Wolfgang Kempelen, autor údajného šachového automatu. V druhej polovici 18. storočia sa už začína do popredia vzdelancov dostávať otázka národnostná.

Mária Terézia svojimi reformami zasiahla aj do remeselnej výroby, predovšetkým obmedzením právomocí cechov (r. 1761), podporovala zakladanie a rozvoj manufaktúr, ktoré produkovali viac tovarov ako tradičné cechy. Panovníčka im dávala rôzne privilégia ako slobodné zamestnávanie kvalifikovaných majstrov a tovarišov. Manufaktúry mohli mohli vychovávať učňov a dokonca si zriaďovať aj vlastné obchody. Ich veľký rozvoj nastal po r. 1765. Na Slovensku vznikli na svoju dobu moderné manufaktúry v: Bernolákove, Halíči pri Lučenci, Tepličke nad Váhom, Sobotišti, Senici, Opatovej pri Trenčíne, Senci a v Trnave. Obzvlášť prosperovala bratislavská manufaktúra na bavlnené tkanivá, ktorá patrila známemu vynálezcovi **Wolfgangovi Kempelenovi**.

Zmeny v Uhorsku sa týkali aj hospodárskych otázok: zreformovali sa cechy a ich vnútorná organizácia. Zamedzilo sa diskriminácii cudzích remeselníkov a znížili sa poplatky za prijatie do cechu.

Dôležitá bola aj reforma súdnictva: zakázali sa procesy pre čarodejníctvo a mágiu. Čo je však podstatné, zmenšila sa trestná právomoc zemepána nad poddanými. Okrem horeuvedených reforiem sa **Mária Terézia** snažila zaviesť do praxe aj ďalšie zmeny v rôznych oblastiach každodenného života. Začali sa napr. spracovávať praktické opatrenia proti požiarom, ale zakazovali sa aj poverky a zvyky, ktoré boli nebezpečné či škodlivé pre zdravie človeka (napr. veľkonočné oblievačky).

Všetky významné reformy, ktoré sa **Mária Terézia** snažila zaviesť v Habsburskej ríši, mali podporiť a presadiť myšlienky osvietenstva. Tie sa však v Uhorsku rozšírili až v druhej polovici 18. stor. Osvietenská kultúra bola sústredená len v rukách úzkej skupiny vzdelancov. Medzi najvýznamnejších stúpcov osvietenstva zo Slovákov patrili v tomto období hlavne **Adam František Kollár** či **Jozef Bencúr**.

3 Jozef II.

Jozef II. sa narodil 13.03.1741 vo Viedni a zomrel 20.02.1790 vo Viedni. Kráľom bol od r. 1764; od r. 1765 (po smrti svojho otca) aj cisárom Svätej rímskej ríše nemeckého národa; od r. 1765 aj spoluvládcom Márie Terézie v Rakúskej monarchii. Po matkinej smrti v r. 1780 sa stal samostatným vládcom Rakúskej monarchie, teda rakúskym arcivojvodom, uhorským a českým kráľom. Zaraďujeme ho medzi vzdelaných európskych panovníkov svojej doby. Všeobecný rozhľad a množstvo poznatkov z oblasti politiky a spoločenského života nadobudol najmä cestovaním a návštevou mnohých európskych krajín. Po nástupe na trón sa snažil nadviazať na reformné úsilie svojej matky. Na rozdiel od nej však chcel oveľa viac osobne rozhodovať o schválení či zavedení či zavedení konkrétnych reforiem. V r. 1780 sa za českého ani uhorského kráľa nedal formálne korunovať ako jeho predchodcovia, aby nebol viazaný pri centralizácii monarchie. Jozef II. sa pričínil o množstvo reforiem, medzi ktoré patrí aj **Tolerančný patent** a **Zrušenie nevoľníctva**. Ešte počas svojho života však väčšinu zo svojich reforiem musel odvolať.

Jozef II. sa narodil ako štvrté dieťa a prvý syn panovníčky Márie Terézie a Františka I. Lotrinského. V čase svojho narodenia však bol druhým žijúcim dieťaťom kráľovského páru. Bol pokrstený ako **Jozef Benedikt August Johannes Anton Michael Adam**. Tak ako aj ďalší jeho súrodenci, aj Jozef bol vychovávaný v katolíckom duchu, na čo kládla veľký dôraz jeho matka. Jozef bol veľmi nadaný - už ako šesťročný vedel čítať aj písať v niekoľkých jazykoch. Medzi učiteľov a vychovávateľov, ktorí sa starali o mladého nástupníka trónu, patrili gróf Kaunitz, Karol Anton von Martini, Johan Krištof von Bartenstein a aj gróf Karol Batthyányi von Németh Ujvár. Podľa niektorých historikov mal práve Karol Batthyányi najväčší vplyv na Jozefa. Jozef začal prejavovať veľký záujem o osvietenecú filozofiu a Voltaira, ktorého knihy čítal. Jozef počas svojho života podnikol veľa ciest po celej Európe. Cestoval inkognito ako **gróf Falkenstein** (čo bol jeden z jeho titulov, ktoré zdedil po svojom otcovi). Na týchto cestách sa stretával s obvyčajnými ľuďmi, a vďaka týmto stretnutiam sa chcel vcítiť do ich života. Práve tieto poznatky, ktoré získal na svojich početných cestách, boli východiskom pre jeho neskoršie reformy.

Jozef nemal s matkou veľmi dobrý vzťah. Prejavovalo sa to aj v období, keď vládol ako spoluvládca, kedy často dochádzalo k ich vzájomným konfliktom - Jozef II. chcel presadzovať svoje myšlienky a názory, no tie boli často v rozpore s predstavami matky. Oveľa lepšie vychádzal so svojím otcom, ktorého nečakaná smrť dňa 18.08.1765 ho veľmi zasiahla. Zdržanlivý a skôr chladný vzťah mal aj so svojimi súrodencami.

Ako následník trónu, sa tiež stal obeťou sobášnej politiky svojej matky, ktorá chcela jeho sobášom dosiahnuť výhodne politické spojenectvo s nejakou európskou mocnosťou. Prvá ponuka na sobáš prišla od neapolského kráľa Karola IV., ktorý navrhol, aby si vzal za manželku jeho najstaršiu dcéru, a jedna z dcér sa vydala za jeho najstaršieho syna. Tento sobáš by bol veľmi výhodný kvôli dvom veciam - zaručoval by bezpečnosť Rakúska aspoň z jednej strany a Karol IV. mal v blízkej dobe nastúpiť na španielsky trón po bezdetnom bratovi Ferdinandovi VI. a tak by po smrti Karola IV. mal Jozef nárok na španielsky trón.

Koruna Jozefa II. je uložená vo viedenskej klenotnici. Bola v r. 1764 vo Viedni z pozláteného striebra.

Jozef II. podporoval náboženskú toleranciu, chcel znížiť moc cirkvi, oslobodiť nevoľníkov od feudálnych bremien a odstrániť všetky obmedzenia a zákazy týkajúce sa obchodu a vzdelania. V týchto myšlienkach sa podobal na Fridricha II., pruského panovníka, Katarínu II., ruskú cárovnú, a aj na svojho mladšieho brata, ktorý po jeho smrti vládol ako Leopold II. Všetci títo sa považujú za osvietených vládcov 18. stor. Takisto aj Jozef II. bol hlavným predstaviteľom **osvietenského absolutizmu a rakúskeho centralizmu**. Pomocou reforiem sa snažil odstrániť staré inštitúcie. Toto jeho úsilie sa označuje ako **jozefinizmus**. Tiež sa snažil aj o zrušenie nevoľníctva.

Väčšina reforiem Jozefa II. dostala vážne trhliny ku koncu jeho vlády. Súviselo to so zhoršenou zahraničnopolitickou situáciou Habsburskej ríše. Vážne nepokoje vypukli v rakúskom Nizozemsku, ktoré sa nepodarilo potlačiť niekoľko rokov. V r. 1789 vypukla vo Francúzsku revolúcia, ktorá tvrdo vystúpila proti monarchii a viedla k zvrhnutiu a poprave kráľa Ľudovíta XVI. a jeho ženy Márie Antoinetty. Tá bola zhodou okolností Jozefovou sestrou. Situácia sa pre Habsburskú monarchiu zhoršovala aj na Balkáne, kde sa zaplietol do vojny s Tureckom. Za týchto búrlivých a nepokojných okolností bol Jozef II. nútený okrem tolerančného patentu a zrušeniu nevoľníctva odvolať všetky svoje reformy.

Cisár Jozef II. zomrel 20.02.1790 . Pri tejto príležitosti si o ňom historik F.M. Pelek (1734-1801) poznamenal do denníka: „Všetko staré chcel zavrhnúť a inak zariadiť, aj maličkosti. Chcel byť tvorcom nového sveta. Tieto zmeny robil násilne a veľmi náhlivo. Nedbal na spravodlivé výsady a staré zákony, vládol svojvoľne a despoticky, a tak pobúrnil a popudil proti sebe všetkých poddaných, dokonca aj sedliakov. Preto odpadli od neho Nizozemci, Uhri ho nenávideli. Česi ho nemali radi Rakúšania sa mu posmievali.“ (J.CH. Korec, 2004) Na politiku Jozefa II. doplatila aj Bratislava. Prestala byť hlavným mestom Uhorska. V r. 1784 vydal cisár nariadenie , ktorým zakazoval pochovávať zomrelých v kamenných, kovových, ba ani v drevených rakvách – pochovávať sa mohlo len vo vreciach. Nesmeli sa stavať náhrobky, ba v akomsi obrazoborectve sa ničili aj existujúce náhrobky. Jozef II. obmedzoval počet oltárov v kostoloch, plastiky aj krížové cesty. Bratislava stratila postavenie významného strediska sochárstva. (I. Rusina)

Po smrti Jozefa II. nastúpil na trón na krátke obdobie jeho brat Leopold II. Bol politicky veľmi nadaným a vzdelaným panovníkom. Napriek krátkosti času svojej vlády sa mu podarilo čiastočne stabilizovať vnútornú politiku. Aktivity mu prekazila jeho predčasná smrť. Úplne iným smerom sa začala uberať krajina počas vlády jeho syna Františka II. Ten nastolil tvrdý protirevolučný kurz a začal s vládou teroru v ríši. Boli prenasledovaní a odsúdení nielen revolucionári, ale aj členovia hnutia tzv. uhorských jakobínov, ktorí si najviac osvojili myšlienky Francúzskej revolúcie. Hnutie uhorských jakobínov v r. 1793 – 1795 malo pokrokový revolučný demokratický charakter. Tí vytvárali rôzne spolky a pravdepodobne pripravovali revolúciu, ktorá mala zvrhnúť cisára. Medzi najvýznamnejších predstaviteľov uhorských jakobínov patrili Ignác Martinovič a slovenský právnik Jozef Hajnóczy. Nakoniec bolo sprisahanie uhorských jakobínov prezradené a sedem jeho hlavných vodcov popravených.

3.1 Reformy Jozefa II.

3.1.1 Tolerančný patent

Prvý z veľkých patentov, ktoré Jozef II. zaviedol, bol **Tolerančný patent**. Do platnosti vstúpil 13.10.1781 v rakúskych krajinách a 25.10.1781 v Uhorsku. V skutočnosti však išlo o sériu nariadení, ktoré upravovali problematiku tolerancie v rôznych častiach monarchie. Dôvodom k vydaniu tohto patentu bola snaha prispôbiť sa európskemu trendu a súčasne sa vyrovnáť s existenciou evanjelického náboženstva. Tolerančný patent vyhlásil túto evanjelickú menšinu za legálnu, vďaka čomu sa zviditeľnila a mohlo sa na ňu cielene pôsobiť ideologicky, politicky a ekonomicky.

Tolerančný patent zrušil cirkevný monopol katolíckej cirkvi v rakúskych korunných krajinách a okrem katolíckeho vierovyznania povoľoval aj luteránske, kalvínske a ortodoxné kresťanstvo. Nešlo tu však ešte o zrovnoprávnenie týchto vierovyznaní, ale o ich **tolerovanie**. Na základe tohto patentu sa mohli títo veriaci slobodne hlásiť k svojmu vierovyznaniu. Mali povolené stavať si kostoly, ktoré však nesmeli mať veže.

Bola zakázaná diskriminácia v cechoch. Protestanti mohli vďaka tolerančnému patentu zastávať verejné úrady a funkcie, mohli vlastniť majetok a aj získať meštianske právo. Tolerančný patent sa považuje za zásadný zákon v otázke slobodného vierovyznania.

Od 02.01.1782 bola podobným spôsobom tolerovaná aj židovská viera. Židia sa odvtedy mohli venovať väčšine bežných povolání, mohli študovať na univerzitách a v niektorých oblastiach mohli vlastniť aj pôdu. Bolo zrušené označovanie žltým krúžkom a mohli byť oslovení „pán“. Naďalej však nemohli napríklad pracovať v štátnych službách.

3.1.2 Patent o zrušení nevoľníctva

01.11.1781 bol v rakúskych a českých krajinách (v r. 1785 aj v Uhorsku) vydaný tzv. **Patent o zrušení nevoľníctva**. Na základe neho bolo zrušené nevoľníctvo a bolo nahradené miernejším stavom, a to poddanstvom. Na základe toho neboli poddaní priamo závislí na vrchnosti, či už šľachtickej alebo cirkevnej. Táto zmena tiež znamenala, že poddaní nepotrebovali súhlas vrchnosti, keď sa chceli odstáhnovať z panstva, keď chceli uzavrieť manželstvo s osobou, ktorá žila mimo panstva, alebo keď chceli, aby sa ich deti vyučili v nejakom remesle, alebo ich chceli dať študovať, vznikla možnosť dedenia sedliackej usadlosti a zamedzilo sa drobeniu pozemkov. To predtým bez súhlasu nesmeli urobiť. Z poddanstva bolo možné sa vykúpiť. Upravil sa aj číradnícky poriadok.

Nepriamym dôsledkom tohto patentu bol nárast vzdelanosti, pretože oveľa viac ľudí mohlo slobodne študovať, a taktiež nárast podnikateľskej činnosti, pretože roľníci mohli odísť do miest, kde sa zamestnali v továrňach, čo výrazne podporilo

3.1.3 Administratívna správa a dane

V r. 1786 sa pokúsil o zdanenie všetkých obyvateľov vrátane privilegovaných vrstiev. To sa mu však v Uhorsku nepodarilo uviesť do života. V administratíve zrušil v Uhorsku stáročia existujúce šľachtické stolice a nahradil ich 10 štátnymi dištriktmi

(18.03.1785). Spojil tak napríklad Liptovskú, Turčiansku a Oravskú stolicu. Po jeho smrti sa však toto jeho nariadenie zrušilo.

Nariadil sčítanie obyvateľstva (tom čase žilo v Uhorsku 6,5 milióna obyvateľov), očíslovanie domov a zjednotil Uhorskú a Sedmohradskú kráľovskú kanceláriu.

V rámci Jozefínskeho katastra nariadil spísať všetku pôdu v ríši - poddanskú aj panskú. Zavádzal tiež rovnaké zdanenie, čím zrušil predchádzajúce daňové úľavy šľachty. Bernou a urbáriálnou reformou (patentom) zrušil povinnosť roboty a nahradzoval ich peňažnými dávkami. Daňové zaťaženie poddanských sídiel nemalo prekročiť 30 % výnosu pozemku. Obe tieto nariadenia však Jozef musel zrušiť ešte počas svojho života.

V rámci prísnej finančnej politiky zakázal dovoz luxusných výrobkov a obmedzil výdavky habsburského dvora.

3.1.4 Jazyk

V jazykovej oblasti vyhlásil nemčinu namiesto dovtedajšej latinčiny za úradný jazyk rakúskej monarchie (včítane Uhorska) a zároveň podporoval pestovanie jednotlivých domácich jazykov v monarchii, čo uviedol do praxe dekrétom z decembra 1786, ktorého cieľom bolo zlepšenie komunikácie kňazov s obyvateľstvom. Toto spôsobilo jednak nárast maďarského nacionalizmu a začiatok tzv. maďarizácie a jednak to, že sa bernolákovci začali venovať pestovaniu jedného z týchto domácich jazykov monarchie – slovenčiny. Germanizácia, vyplývajúca z tohto jazykového predpisu aj z celkovej centralizácie, však narazila na odpor nielen v Uhorsku, ale aj v Čechách a Haliči.

3.1.5 Súdnictvo

Zreformoval tiež súdnictvo. Prijal nový **Trestný zákonník** a nový **Občiansky zákonník**. Trestný zákonník zrušil trest smrti a mučenie. Občiansky zákonník hlásal rovnosť ľudí pred súdom a celkovo rovnaké práva a povinnosti občanov. Okrem toho zakázal prácu detí do 8 rokov a oslabil diskrimináciu Židov.

3.1.6 Zdravotníctvo

V r. 1777 založil Jozef II. ríšsky **Ústav pre hluchonemých**, kde sa vyučovalo pomocou posunkovej reči a orálnej metódy, čím sa vytvorila nová kombinovaná metóda, dnes nazývaná „*viedenská metóda*“. Takisto sa podieľal aj na zriaďovaní niekoľkých nemocníc.

Zakázal pochovávať mŕtvych v kláštoroch a kostoloch klasickým spôsobom. Mŕtvy sa mali pochovávať zabalené v plátne a nie v drevených rakvách. Dôvodom pre toto rozhodnutie bolo šetrenie dreva. Kvôli stále sa šíriacej cholere a moru nariadil, aby sa mŕtvy pochovávali do jedného dňa od úmrtia a mali byť zasypaní vápnom.

3.1.7 Reformy cirkvi a rušenie kláštorov

Aby podlomil politickú moc šľachty, ktorá sa stavala proti jeho reformám, zrušil viacero rádov, kláštorov aj cirkevných majetkov, obmedzoval styky s Rímom a snažil sa paralyzovať mocenský vplyv pápeža na katolícku cirkev v rakúskej monarchii. Obnovil tiež „*placetum regium*“, čo bolo nariadenie, ktoré zakazovalo čítať pápežské buly v kostoloch bez povolenia panovníka. Jozef II. tým dal jasne najavo, že len cisár určuje aj náboženské pravidlá katolíckej cirkvi v rakúskej ríši. Vtedajší pápež Pius VI. ho otvorene kritizoval.

Najprv zrušil tie rády, ktoré sa nevenovali zdravotníckej službe a výchove mládeže. V r. 1783 tak zrušil celkovo 738 kláštorov, najmä Kartuziánov, Kamaldukov, Karmelitánov a Karmelitánok, Klarisiek, Kapucínok, Františkánok a rôzne ďalšie kláštory. Toto rušenie kláštorov zdôvodňoval veľkým počtom kláštorov a nákladmi, ktoré zaťažovali najmä štátnu kasu. Z ich majetkov financoval nové farnosti, školy a opateru starých duchovných. Na výchovu kňazov zrušil biskupské semináre a zriadil dva štátne generálne semináre, ktoré vychovávali v osvietenском duchu. Jeden z nich bol 01.11.1783 otvorený na Bratislavskom hrade a sú s ním spojené začiatky pôsobenia bernolákovcov, a teda aj prvej spisovnej slovenčiny. V r. 1791 chcel zrušiť ešte ďalších 400 kláštorov, no zomrel v r. 1790.

Ďalej sa zamerával na zredukovanie počtu cirkevných sviatkov, zrušil niektoré púte a procesie. V rámci šetrenia dokonca nariadil znížiť počet sviečok používaných pri omšiach.

Jozef II. dal zriadiť aj tzv. náboženský fond, ktorý disponoval majetkom získaným z predaja nehnuteľností. Fond slúžil na zaopatrenie kňazov a rôzne iné charitatívne činnosti. Tento fond fungoval až do r. 1938. Vtedy ho po Anschluse Rakúska zhabal Adolf Hitler.

3.1.8 Ďalšie reformy a nariadenia Jozefa II.

- S osvieteneckou literatúrou a s novinárstvom sa spája aj dôležitý patent Jozefa II. z 11.06.1781, ktorým bola vyhlásená takmer úplná sloboda tlače - hlavná podmienka slobodného vedeckého bádania.
- Jozef II. tiež zmenil aj spôsob výcviku a taktiky rakúskej armády. Vzorom mu bola pruská armáda, ktorá bola veľmi dobre organizovaná. Zaviedol nový vojenský poriadok, vojenské uniformy, žold a dovolenky.
- Presunul mnohé centrálné uhorské úrady z vtedajšieho Prešporka, dnešnej Bratislavy a Slovenska do Viedne a Budína. Dokonca aj Trnavskú univerzitu presťahoval do Pešti. Tým výrazne oslabil postavenie Bratislavy v Uhorsku.
- Zaviedol **Uhorskú objemovú mieru**. Na základe nej sa ustálila miera vínneho suda na 10 vedier (čo bolo 465 litrov). V Uhorsku dovtedy existovala nejednotná miera, ktorá sa pohybovala v rozmedzí 50-61 litrov.
- V r. 1784 povolil dekrétom, že vinohradníci môžu predávať víno z vlastnej produkcie neobmedzene a podľa vlastnej tvorby cien.
- 21.12.1785 podrobil štátnej kontrole slobodomurárske lóže, čím slobodomurárstvo začalo v monarchii upadať.
- Proti vôli cechov im okliešťoval slobody a práva, až ich nakoniec po smrti Márie Terézie zrušil. K ich zrušeniu prispel aj **Patent o povolení slobody remesiel** z r. 1769.
- Obľúbenú zónu na poľovačky prístupnú len pre cisársky dvor, Práter, dal k dispozícii ku všeobecnému užívaniu.
- Podporoval aj hudbu. Jeho dvorným skladateľom bol talian Antonio Salieri a na jeho dvore komponoval aj Wolfgang Amadeus Mozart.
- Jozef sa snažil zreformovať všetky oblasti života, no keďže všetko urobil príliš unáhle a rýchlo, veľa z jeho reforiem nakoniec stroskotalo. Jeho nasilu

presadzované reformy vyvolali odpor šľachty, najmä v Belgicku a Uhorsku. V Uhorsku, napriek tomu, že Jozef nezvolával snemy a neobsadil ani funkciu palatína, bol odpor šľachty taký veľký, že všetky reformy (ktorých bolo okolo 2000) musel na smrteľnej posteli odvolať. Ponechal iba tolerančný patent a zrušenie nevoľníctva. K odporu šľachty prispel aj jej strach z práve prebiehajúcej Francúzskej revolúcie.

4 Osvietenstvo a Slovensko

Šírilo sa ako filozofický smer a myšlienkové hnutie v 17. a 18. stor., ktoré kládlo dôraz na ľudský rozum a slobodu človeka. Termín zároveň označuje celú kultúrno - historickú epochu zameranú proti feudalizmu a prežitkom stredovekého myslenia. Centrom pozornosti bol rozum opierajúci sa o zmyslovú skúsenosť, o vedu, ktorý mal riešiť spory a problémy a neprijímať nič „protirozumové“ alebo „nadrozumové“, tajomné a zázračné. Osvetovým šírením ideí dobra, spravodlivosti vedeckých poznatkov sa osvietenci usilovali zmeniť politiku a mravy spoločnosti, a tak odstrániť jej nedostatky. V umení sa ním inšpiroval klasicizmus.

U nás sa stretávame s osvietenstvom v prvej polovici 18. stor., rozmach znamenalo v r. 1780 - 1820. Ovplyvnilo niektorých profesorov Trnavskej univerzity (A. Jaslinský, A. Revický, J. K. Horvát). Iný okruh osvietenských filozofov sa sústredil v **Slovenskom učenom tovarištvu, Ústave česko - slovenskej reči a literatúry, Malohontskej učenej spoločnosti, Učenej spoločnosti banského okolia**. Ako kňazi (katolíci i protestanti) zastávali vo filozofii idealizmus, v sociálnej oblasti sa kriticky vyjadrovali k jestvujúcemu feudálnemu spoločenskému poriadku a snažili sa o povznesenie roľníkov. Využívali možnosti, ktoré poskytoval štát. Boli prívržencami osvietenského absolutizmu a propagovali josefínske reformy. Osvetu pozdvihli na úroveň racionálneho ľudového vzdelávania, čím bojovali proti spoločenskej a duchovnej zaostalosti. Orientovali sa na boj proti poverám, pokrok v poľnohospodárstve, zlepšenie zdravia ľudu.

Na Slovensku sa začal presadzovať politický systém 18. stor. osvietenský absolutizmus. Nástupom panovníka **Karola III.** (1711 - 1740) sa mení geopolitický záujem monarchie. Karol III., otec pragmatickej sankcie, sa snažil modernizovať monarchiu ideovým základom modernizácie osvietenstvom. Jeho základné heslo: *„Maj odvahu používať svoj vlastný rozum!“*. Nositeľmi osvietenstva boli cisársky dvor, časť šľachty a inteligencia pracujúca v štátnej správe. Karol III. vytvára predpoklady pre osvietenský absolutizmus. Je to forma vlády, ktorá spája absolutizmus s myšlienkami osvietenstva. Tradície staršieho absolutizmu spájal s ideami osvietenstva. V záujme presadenia osvietenských reforiem, zásad ľudskej rovnosti a dôstojnosti a modernizácie spoločnosti panovník disponoval zvrchovanou a neobmedzenou mocou. Odstraňoval prežité stavovské rozdiely a normy. Právomoci šľachty, historických celkov a ich orgánov podriaďoval centrálnej moci, uľahčoval postavenie poddaných, podporoval vzdelanie. Budoval štátne orgány s reformne založenými a vzdelanými úradníkmi, nový právny poriadok, a tak utváral východiská formovania občianskej spoločnosti.

Začalo sa formovať národné uvedomenie ktoré však bolo pre národy Uhorska, ale najmä pre Slovákov veľmi zložitú. Nebolo vlastných kultúrnych zariadení, jazykovej tradície, ale ani jednoty v otázke národného jazyka. Katolícka časť písala v bernolákovčine (Hamuliak, Hollý) a evanjelická časť v biblickej češtine (Kollár, Šafárik). Šľachta sa vzdala slovenského národa a zostala tu len inteligencia vyšla z ľudu. Slovenské národné hnutie malo hlboko ľudový ráz. Šírením osvietenstva sa dostali do popredia otázky vzdelania a kultúry ľudových vrstiev. Osvetová činnosť slovenských katolíckych vzdelancov sa sústreďovala v Slovenskom učnom Tovarištvu v Trnave. Najväčšiu zásluhu na plodnej činnosti Tovarištvu má A. Bernolák a neskôr J. Palkovič. Tovarištvo zaniklo začiatkom 19. stor. Splnilo však svoje poslanie v prebúdzaní národného povedomia. Niektorí slovenskí vzdelanci pochopili, že český jazyk neumožňuje národu zjednotiť sa. Prvý pokus o utvorenie spisovného jazyka mal J. I. Bajza, ale neuspel. Úspešnejší bol A. Bernolák. Za základ spisovnej slovenčiny si vybral západoslovenské nárečie. Rozhodnutie súviselo s politickým, kultúrnym a hospodárskym postavením západného Slovenska. Svoj návrh odôvodnil v prácach *„Jazykovednokritická rozprava o slovenských písmenách“*, *„Slovenská gramatika“*. Zaviedol fonetický pravopis ako protiklad etymologického

(každá hláska má svoj znak, písanie dĺžňov, mäkčeňov). Svoju tvorbu zavŕšil šesť zväzkovým prekladovým slovníkom „*Slovár slovenský-česko-latinsko-nemecko-uherský*“. Bernolák významne prispel k formovaniu slovenského národného povedomia. Literatúra v období osvietenstva mala prevažne ľudovýchovný a zábavný charakter. Nastal vzostup svetskej literatúry.

4.1 Národné hnutia na Slovensku v 18. – 19. stor.

Myšlienky osvietenstva pochádzajúce najmä z Francúzska sa zakorenili aj v podvedomí vzdelancov v Uhorsku. V tomto období sa začali šíriť myšlienky nielen občianskej rovnosti ľudí, ale aj rovnosti medzi jednotlivými národmi. Začala sa éra nacionalizmu, ktorý si osvojili aj Slováci. Začalo sa obdobie slovenského národného obrodzenia. (Tento v histórii dlho používaný názov upadol do zabudnutia a súčasná história ho chápe skôr ako formovanie moderného slovenského národa a nie jeho obrodzenie.) V 18. stor. sa začali popri latinčine ako úradnom jazyku postupne zavádzať aj národné jazyky. Preto sa v tomto prostredí prvýkrát stretávame so zavedením slovenského jazyka. Naproti tomu evanjelici používali prevažne češtinu. Medzi prvými, ktorí začali písať v slovenskom jazyku, bol Jozef Ignác Bajza, ktorý v r. 1783 vydal prvý slovenský román „*René mládenca príhodi a skúsenosti*“. Napriek tomu, že jeho slovenčine chýbali gramatické a jazykovedné základy, získala si nasledovníkov. V ďalšom období však nenašla širšie uplatnenie. Centrom jazykových snáh sa v tomto období stal generálny seminár pre katolíckych kňazov, ktorý zriadil v r. 1784 Jozef II. v Bratislave. Tu sa sformovali aj základy prvej spisovnej slovenčiny na základe západoslovenského nárečia. Jej prvým kodifikátorom sa stal Anton Bernolák. Jeho hlavným kodifikačným dielom bolo „*Dissertatio philologico-critica de litris Slavorum*“ (Kritická filologická rozprava o slovenských písmenách) vydané v r. 1787 v Bratislave. Okrem uvedeného diela vydal ďalšie významné jazykovedné práce: „*Slovenská gramatika*“; „*Tvorenie slovenských slov*“. Pri tvorbe spisovnej slovenčiny Bernolák vychádzal z hesla „píš ako počuješ“, pričom za dôležitú považoval výslovnosť. Spolu s ďalšími vzdelancami vychádzali pri kodifikácii z toho, že slovenčinu pokladali za samostatné slovanské nárečie. Medzi najvýznamnejších

šíriteľov novo uzákonenej slovenčiny patril Juraj Fándly. Fándly patril medzi prvých, ktorí sa rozhodli predstaviť novú spisovnú slovenčinu v samostatnom literárnom diele. Bola ním satira, ktorá patrí medzi vrcholné diela osvietenstva na Slovensku. Vyšla pod názvom *„Dúverná zmluva medzi mňíchom a diáblom o prvých počátkoch, o starodávných, aj včúľajších premenách“*.

Po vytvorení prvých základov spisovného jazyka v rámci snahy o jej uvedenie do praxe sa slovenskí študenti sústredení v seminároch pokúšali o založenie nejakej pevnejšej organizácie, ktorá by podporila a šírila nový jazyk. Spočiatku boli ich aktivity tlmené silným protiosvietenským kurzom po smrti Jozefa II., čo viedlo aj k zatvoreniu seminára na Bratislavskom hrade. Preto sa centrum národného hnutia presunulo na začiatku 90. rokov do Trnavy, kde vzniklo v r. 1792 Slovenské učené tovaríšstvo. Jeho predsedom sa stal Anton Bernolák. Úlohou spolku bolo vydávať a šíriť knihy a iné tlače v novej slovenčine. Napriek sľubnému začiatku sa spolok a jeho členovia dostali po nástupe reakčného kurzu vlády do ťažkej situácie. Postupne začala slabnúť sila spolku. Bernolákovci nakoniec zostali obmedzení len na dve generácie katolíckych vzdelancov, ktorí vyšli z prostredia seminárov. Našli len veľmi málo pokračovateľov.

Vedľa katolíckych vzdelancov existovala aj skupina ľudí, ktorá vychádzala z československej národnej a jazykovej jednoty. Jej nositeľmi bola predovšetkým evanjelická inteligencia. Tí najskôr používali ako svoj jazyk biblickú češtinu, no neskôr sa rozhodli pre používanie spisovnej češtiny. Ideu československej jednoty rozvíjali aj rôzne novo vzniknuté evanjelické spoločnosti, akými bola napr. Slovanská spoločnosť (Societas slavica), ktorá vznikla na podnet Ondreja Plachého. Podobne sa konštituovala v r. 1793 aj Spoločnosť slovensko-česká, ktorej základy položil Juraj Rybaj. Obe však nemali dlhé trvanie. Skutočné evanjelické národné hnutie sa začalo až na začiatku 19. stor.

V r. 1803 sa v Bratislave podarilo založiť pri evanjelickom lýceu Ústav reči a literatúry československej, ktorej významným predstaviteľom bol profesor Juraj Palkovič. Počas celého svojho pôsobenia vytrvalo zastával ideu československej jednoty a presadzoval používanie biblickej češtiny. V r. 1812 sa mu podarilo začať vydávať noviny, ktorých názov sa po rôznych peripetiách ustáli ako Prešpurské

Slovenské noviny. Jeho rovesníkom, spolupracovníkom a dôležitou osobnosťou evanjelického národného hnutia bol Bohuslav Tablic. Na rozdiel od Palkoviča sa snažil pre svoje učenie získať kolektívnu podporu a pevnejšiu organizáciu. Spolu s ďalšími vzdelancami bol v r. 1810 iniciátorom vzniku Učenej spoločnosti banského okolia.

4.2 Cirkev a slovenské národné obrodenie

Z cisárovnej Márie Terézie, hoci zmýšľala absolutisticky, došlo k novým rokovaniam so Svätou stolicou o zriadení nových biskupstiev na Slovensku. Ich výsledkom bola bula Pia VI. ***Romanus Pontifex*** z 13.03.1775, na základe ktorej Mária Terézia utvorila tri nové biskupstvá rozčlenením Ostrihomského arcibiskupstva. Sufragánne diecézy vznikli v Banskej Bystrici, v Rožňave a na Spiši. Prvým spišským biskupom sa stal kanonik Karol Salbeck 11.11.1776.

Pápež Pius VI. (1775 – 1799) vydal pre celé niekdajšie Rakúsko – Uhorsko breve 21.07.1777 o sviatku slovanských apoštolov, ktorý ustanovil na 14. marec ako tzv. „duplex“ s vlastnou oráciou a lekciami. Trnavská univerzitná tlačiareň v auguste r. 1777 – dva mesiace pred premiestnením do Budína – vytlačila texty sv. Omše pod názvom „*Festum sanctorum Cyrilli et Methodii episcoporum*“.

Vládna komisia, ktorá bola 02.12.1776 v Trnave, navrhla presťahovať univerzitu do Budína, kde dala cisárovná Mária Terézia k dispozícii kráľovský palác. Poslednú prednášku v Trnave mal profesor uhorského práva a rektor univerzity Ján Zelenay 24.08.1777. Potom už povozníci začali odvážať zariadenie univerzity k Dunaju, odtiaľ sa všetko na lodiach prevážalo do Budína. Veľká časť vecí sa prevážala na pltiach zo Serede. Budovy univerzity v Trnave zostali prázdne.

Všetko, čo vieme o Trnavskej univerzite, svedčí o jej význame pre duchovný a kultúrny život na Slovensku od r. 1635 do r. 1777, ba cez Bernoláka a ostatné trvalé hodnoty až dodnes. Načo znova všetko uvádzať? Slovenský slovník z r. 1648, „*Cantus catholici*“ 1655, spis Mikuláša Mirisa z Domaniže o slovenskej reči, slovenské osobnosti profesorov, ako Sentiváni, Reviský, Ivančič, Jaslinský, jezuiti – vedci, ako Maximilián Hell, historici, ako Kazy, Katona a S. Timon s koncepciou

dejín slovenského národa, spolu cca 120 univerzitných profesorov Slovákov od r. 1635 do r. 1773... Z Trnavskej univerzity vyšli stovky slovenských absolventov, úradníkov, učiteľov a profesorov, kňazov, ktorí zasahovali po desaťročia do slovenského duchovného života, ako J.B. Magin a mnohí iní. Z univerzity odchádzali medzi ľud s knihami, katechizmami, príručkami, slovníkmi, ktoré im dávala univerzitná tlačiareň. Dávala im aj modlitbové knihy, slovenské exercície, lekciónare a spevníky. To všetko pomáhalo formovať duchovný a kultúrny život na Slovensku takmer 150 rokov.

Medzi rektormi Trnavskej univerzity boli dlhé roky aj mnohí Slováci: A. Holovič, M. Palkovič, J. Trnkovič, M. Juranič, M. Sentiváni, A. Horvát, V. Topolčáni, J. Rajčáni, J. Prileský, A. Jaslinský...

Trnavská univerzita bola kultúrnym kolosom. Za jej trvania pôsobilo na nej cca 120 univerzitných profesorov Slovákov. Univerzitná tlačiareň vydala od r. 1646 do r. 1777 spolu 4915 kníh, z toho 257 slovenských. Knihy vychádzali v mnohých jazykoch – aj v rusínskom, slovinskom, srbskom a chorvátskom. Týkali sa rôznych oblastí života a vedy. Martin Sentiváni z Liptovského Sv. Jána vydal deväť zväzkové encyklopedické dielo a ďalších 24 kníh. Knihy tu vydávali aj mnohí iní slovenskí autori – spolu 257 slovenských kníh, medzi nimi „*Cantus catholici*“. Trnavská univerzitná tlačiareň bola technicky na neobyčajnej výške - používala 17 druhov iniciálok, 63 druhov latinky, 16 druhov švabachu, 8 druhov slovenského písma, štyri grécke a dve hebrejské súpravy, dve súpravy nôt. Zrušenie jezuitov urobilo všetkému koniec.

Aká bola situácia Slovákov v Uhorsku koncom 18 stor.? Maďarský historik S. Salagius r. 1777 napísal: „Keď som sa v prvej knihe o *Stave panónskej cirkvi* dotkol národných dejín, vyvolal som rozhorčenie u našich Slovákov, že som zľahčil slávu tohto národa, od ktorej odvodzuje svoje meno. Slávny, či slávnym sa stať majúci ľud poznáme, veď s ním žijeme. Je tu rozsiahla a slávna história starých Moravanov. Z tej sa môže čerpať skutočná sláva. Bájku o bielom koni som iba spomenul, to však neznamená, že som sa s ňou stotožnil. Mýli s len ten, kto ináč súdi a mňa predstavuje ako závistlivého zľahčovateľa slávy slovenského národa. Teraz však dúfam, že

nájdem milosť u našich Slovákov, keďže som na nich preniesol všetku slávu moravskej cirkvi.“ (J. CH. Korec, 2004)

V tomto čase vystupuje na obzor slovenského kultúrneho života so svojím dielom Anton Bernolák a bernolákovci. Historik kultúry napísal: „Vznik spisovnej slovenčiny ako kultúrneho a literárneho prostriedku a nepriamo aj nacionalizáciu Slovenska zapríčinila alebo aspoň urýchlila rekatolizácia. Posledným výbežkom rekatolizácie je bernolákovské hnutie.“ Konštituovalo národnú individualitu Slovákov a združilo spoločné sily na organizovanie národného kultúrneho života. „To je najpodstatnejšia črta bernolákovcov, ktorou sa líšia od predošlých slovenských pokolení. Svojou kultúrnou politikou vyrovnávajú sa jezuitom, od ktorých preberajú dedičstvo nielen rečové, ale aj ideové. Nie bez dôvodu možno vysloviť otázku, či pri začiatkoch formovania a organizovania bernolákovského hnutia v úzadí naozaj nestáli jezuiti. Keď ich rozpustili, zaručene hľadali možnosť ďalšieho, nepriameho vplyvu, aby natrvalo zabezpečili svoje rozrobené dielo. S najväčšou pravdepodobnosťou hľadali spôsob, ako vniknúť k novému kňazskému dorastu, ako ho inšpirovať a ako moderovať jeho akciu.“ (J. Kútnik)

Citovaný autor v poznámke uvádza, že bernolákovci sa nemohli verejne priznať k spojeniu s bývalými jezuitami, lebo ich zrušenie bolo aj štátnym rozhodnutím a bolo by im to škodilo. Keď uvádzali mená svojich členov, starostlivo poznamenali: „Ktem tichto najdú sa ešte inší tovariši, ktorí nechceli do včilka ani svoje meno, ani svoje veľké usilování, ani svoje rukopisi na svetlo wjaviť.“ Niektorí bývalí jezuiti boli však aj otvorene členmi Tovarišstva. Ignác Jurčák zo Zubrice na Orave ako profesor gymnázia od r. 1792 až do svojej smrti v r. 1799 bol zakladateľom a členom Tovarišstva v Banskej Bystrici. O iných bývalých jezuitoch sú doklady v Rožňave a inde. Podľa historika, „všetky snahy bernolákovcov nachádzali od samého začiatku porozumenie slovenského kléru a hierarchie, a to nielen v náboženskej zložke“. Bernolákovské hnutie spájalo podľa toho celé slovenské duchovenstvo, diecézne i rehoľné, okrem zrušených jezuitov teda aj františkánov a pavlínov, ba čiastočne aj laickú inteligenciu, zlomky šľachty a mešťanstva. „Kanonici, prepošti, biskupi, arcibiskupi a prímas-kardínál ruka v ruke s nižším klérom v zhode budovali, tretí raz v dejinách Slovenska, sústavnú katolícku kultúru, druhý raz slovenským

jazykom.“ (J. Kútnik) Bol to arcibiskup-kardinál Alexander Rudnay z Krušoviec so svojimi slovenskými kňazmi, veľprepošť F.X. Hábel, ktorý preložil *Nasledovanie Krista*, kanonik Juraj Palkovič, vydavateľ Slovára, prekladateľ Svätého písma a mecén Hollého, kanonik A. Meszároš, nitrianski biskupi Jozef Kluch, Jozef Vurum a František Fuchs, ktorý sa postaral o vydanie asi 40 kníh v náklade 70 000 výtlačkov, ďalej rožňavský biskup F. Lajtsák, záhrebský biskup A. Ilegovič, ostrihomský biskup Jám Arady, prepošť Šimon Fába, nitriansky prepošť Anton Ďateľ, spišský kanonik F. Dravecká a mnohí ďalší. Ovocie veľkorysosti týchto Slovákov sa dostalo v podobe vydaných kníh aj do najzapadlejších farských knižníc k veriacim, spájajúc všetkých Slovákov do jednoty. Dodnes sú vo farských knižniciach po celom Slovensku bernolákovské knihy – zahŕňujú celý kultúrny život: jazykovedu (slovníky, gramatiku, fonetiku, frazeológiu), prehĺbenie národného povedomia, oživovanie historických tradícií, náboženskú kultúru, počnúc od Svätého písma cez spevníky, literatúru katechetickú, kazateľskú, otázky morálky, modlitbové a asketické knihy až po aktuálne problémy života s vydávaním novín, krásnu literatúru a po monumentálne dielo Jána Hollého.

V r. 1780 vydal Juraj Papánek, katolícky farár, pôvodom z Kuklova na Záhorí, *„Dejiny slovenského národa“*. V úvode svojho diela píše o slovanskom národe, ktorý jediný spojuje v sebe cirkev grécku a latinskú, rozšírenú po celom svete. Prišli do krajín, ktoré im pripravil Pán. Prijali kresťanstvo. Oslávili Pánovo meno. Aby sa to vyplnilo, vynakladajú pápeži Mikuláš, Hadrián, Inocent a iní všetku snahu, posielajú im misionárov, píšu povzbudzujúce listy, a tiež láskavo povolili, aby sa pri službách Božích mohol používať otcovský, t.j. slovanský jazyk.

V Papánkových *„Dejiny slovenského národa“* sa ďalej písalo: „Ty, láskavý čitateľ, použi úspešne zatiaľ tento opis kráľovstva Slovákov a udatne i nebojácne sa bráň proti závistlivým hanobiteľom. V kráľovstve Slovákov možno nájsť všetko, čo plodí zem. V horách sa dolujú bohatstvá zlata a striebra, nachádzajú sa drahé kamene, kopú sa vzácne kovy a najsilnejšie železo. Chladné bystriny, svieže pramene, príjemné toky riek zvlažujú zem. Vrchy, údolia, roviny živia obyvateľov, bohato ich zásobujú ovocím a plodmi. Početné kyselky a mnohé liečivé pramene spríjemňujú život roľníkov. Všetkého je tu hojnosť.“

V r. 1783 bol v Nitre vysvätený za kňaza F.X. Habel z Trenčína, ktorý pôsobil potom v Nitre, v Dubnici nad Váhom, bol kanonikom a rektorom seminára v Nitre od r. 1834 nitrianskym titulárnym biskupom. Bol zakladajúcim členom Slovenského učeného tovaríšstva, bol so Štúrom za vydávanie novín v slovenčine, prekladal z nemčiny do bernolákovčiny.

Podľa E. Paulinyho, „Bernolák sa pri normovaní svojho spisovného jazyka oprel o úzus, aký sa už od druhej polovice 17. stor. Tvoril v trnavskom katolíckom centre. Bol to úzus písaný (jezuitská slovenčina), ale aj hovorený (bola to konverzačná reč katolíckeho kléru). Bernolákovčina a myšlienková koncepcia, z ktorej bernolákovčina vzišla, značí dôležitý medzník v slovenskom národnom vývine.“ Predpokladá ideológiu slovenskej národnej individuality, ktorú zapája do slovanského celku v súčasnom i historickom priereze. Ako nástroj tejto ideológie prináša teoreticky prepracovaný a prakticky uskutočňovaný slovenský spisovný jazyk. U slovenských evanjelikov bola naproti tomu iná situácia. Ako sa už vyššie spomenulo, nastáva u slovenských evanjelikov za rekatolizačného obdobia tesné príľnutie k češtine, ba zjavujú sa aj zreteľné prejavy o jazykovej a národnej jednote československej. Na tieto prejavy treba hľadiť ako na sprievodný zjav v úsilí nájsť v náboženských bojoch oporu v českej reformácii a v jej kultúre. Idea o jazykovej a národnej jednote československej bola v tom čase iba služobnou ideou ideí náboženských. (*Dejiny spisovnej slovenčiny*, kap. Osvietenské obdobie)

V r. 1784 vyšlo v Bratislave dielo Juraja Sklenára „*Vetutissimus Magnae Moraviae Situs*“ – Najstaršia poloha Veľkej Moravy. Bola to veľká obrana historickej existencie a práv slovenského národa.

Okolo Bernolákových kníh „*Dissertatio a Grammatica Slavica*“ sa zoskupili dve generácie slovenských katolíckych kňazov. Jeden z nich, dubnický farár O. Mesároš, 05.08.1786 napísal: „Prvotiny tieto venované budú spravodlivo sv. Cyrilovi a Metodovi.“ (V liste M. Kratochvílovi) Bernolákovské hnutie bolo akoby obnoveným základným kameňom, ktorý spisovnou rečou položili už svätí bratia. Bernolák sám v Predhovore k *Etymológii* z r. 1791 napísal, že jediným cieľom všetkých jeho prác, ktoré podnikol na zušľachtenie slovenského jazyka, bolo utvoriť nevyhnutné predpoklady pre to, aby sa mohol pripraviť slovenský preklad Svätého písma.

Jur Ribay, jeden z najvýznamnejších evanjelických vzdelancov z čias Bernoláka, znalec slovenčiny a slovenského kultúrneho života, bol dlhé roky v písomnom styku s Dobrovským, ktorý bol istý čas na čele generálneho seminára v Hradisku pri Olomouci. Títo vzdelanci si vymieňali listy o dianí na Slovensku, kde v r. 1787 vyšli Bernolákove diela „*Dizertácia a Ortografia*“, ktoré uzákoňovali slovenský jazyk. V r. 1790 vyšla Bernoláková „*Gramatika*“, zatiaľ čo „*Slovár*“, na ktorom Bernolák súčasne pracoval, vyšiel až 12 rokov po autorovej smrti. Bernolák pripomínal, že jeho a jeho spolupracovníkov nevedli nijaké rozmary, ani odpor voči češtine, ale „dlhotrvajúce diskusie so vzdelanými mužmi“. Dobrovský dlho pokladal slovenčinu za dialekt, až v r. 1822 ju uznal za samostatný slovanský jazyk a Bernolákovu „*Gramatiku a Slovár*“ pokladal za základné a dôležité pramene jej poznania. V živej, hovorovej reči slovenského ľudu videl hodnotu, ktorou by sa mohla obohacovať aj spisovná čeština, ba „Moravu a najmä Slovensko pokladal za národnostne i jazykovo oveľa zachovalejšie, než boli Čechy. Uznával, že na Slovensku bolo v prvých desaťročiach 19. stor. literárne a kultúrne oveľa rušnejšie ako v Čechách.“ (J. Považan)

ZÁVER

Svojou prácou som chcela priblížiť obdobie osvietenstva a jeho vplyv na život v krajinách Európy a hlavne v Rakúsko – Uhorskej monarchii, bližšie na území terajšieho Slovenska.

Vplyv učenia a myšlienok osvietenstva v období jeho rozkvetu a odkaz pre dnešok.

Hlavnými myšlienkou osvietenstva boli: rovnosť a sloboda ľudí vo vzdelávaní; v oblasti práva; vo vede; náboženstve...

V prípade dnešného Slovenska v období osvietenstva to bolo: Národné obrodienie; vznik spisovného jazyka; vznik univerzít; slovenskí učitelia a ich vplyv na život Slovákov; náboženskí vzdelanci...

Keď porovnáme chod dejín vo Francúzsku, Anglicku, Rakúsku a naopak v krajinách východnej Európy (Maďarsko, Slovensko...), zistíme, že odkaz osvietenstva bol ponímaný rôzne.

Na Slovensku a v krajinách východnej Európy sa sloboda slova, myslenia, náboženstva... začala až v r. 1989, kedy došlo k zmene režimu.

V súčasnosti sa u nás aplikujú myšlienky osvietenstva čoraz intenzívnejšie.

Osvietenstvo je do dnešného dňa prítomné v európskom zmýšľaní.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

BUDAJ, M.: Slovenské dejiny II.,

Bratislava: EUROLITERA, 2009. 222 s. ISBN: 978-80-970193-1-0

KAMENICKÝ, M. - KODAJOVÁ, D. - TONKOVÁ, M.: Svetové dejiny 1 vyd.

Bratislava: SNP – Mladé letá, s.r.o., 2003. 199 s. ISBN: 80-10-00149-X

KOREC, CH. J.: Tisíc rokov Slovenska s Cirkvou 3 vyd.

Bratislava: Lúč, 2004. 800 s. ISBN: 80-7114-475-4

KOVÁČ, D.: Kronika Slovenska 1, Od najstarších čias do konca 19. stor.

Bratislava, 1998. 616 s. ISBN: 80-71-53174-X

SEGEŠ, V. A kol.: Kniha kráľov: Panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov

Bratislava: SPN, 2006. 299 s. ISBN: 80-10-01091-X

ŠKVARNA, D.: Lexikón Slovenských dejín: Osvietenstvo

Bratislava: SPN, 2006. s.372 ISBN: 80-10-00872-9

Časopis: RELIGIÓ ÉS NEVELÉS

Budapest, r. 1840-1845

<http://lexikon.katolikus.hu/>

<http://lexikon.katolikus.hu/F/felvilágosodás.html>

http://sk.wikipedia.org/wiki/Jozef_II._Habsbursk%C3%BD